

Inquisició preventiva

Antoni Furió

Ni Espanya, ni Catalunya ni el País Valencià són entitats immanents que es remunten a la nit dels temps. Són productes històrics, construccions històriques, que s'han anat creant i modificant al llarg dels segles, com ho són també –i han anat canviant igualment– les idees o els conceptes que en tenim. Vull dir que no sols Espanya o Catalunya són productes de la història i, com a tals, realitats canviant, realitats històricament determinades, sinó que també ho són les representacions que ens en fem, les idees que tenim d'Espanya o de Catalunya. Ni l'Espanya ni la Catalunya d'avui són les mateixes que les de fa tres-cents anys, ni tampoc les idees –en plural, perquè n'hi ha més d'una– que en tenim avui són les mateixes de fa tres-cents anys, cent o només cinquanta. Les realitats històriques, però també les idees i els conceptes que ens fem d'aquestes realitats, són construccions canviant, que l'historiador ha de desconstruir i interpretar a la llum del seu context històric. Això, que és o hauria de ser una obvietat, o almenys figurar en les beceroles de la formació de qualsevol historiador, resulta que no ho és tant, si més no en la historio-

grafia espanyola recent, on no és rar trobar títols tan rotunds com *Historia de España. De Atapuerca al euro*, de Fernando García de Cortázar (2002), o *Historia de España: 800.000 a.C. - 2002 d.C.*, de Ricardo de la Cierva (2001). Ni tan sols don Américo Castro ni don Claudio Sánchez Albornoz, en aquelles dues obres fonamentals de l'essentialisme hispànic (*España en su historia: cristianos, moros y judíos*, 1948; *España, un enigma histórico*, 1957), gosaren anar tan lluny i situaren l'origen d'Espanya en l'edat mitjana, l'un en el contacte entre tres cultures (cristians, jueus i musulmans) i l'altre en la *Reconquista*. És clar que Castro i Sánchez Albornoz eren historiadors professionals, acadèmics, i Ricardo de la Cierva i García de Cortázar no són sinó publicistes espavilats que han fet de la història d'Espanya alhora un arma ideològica al servei del franquisme i del neofranquisme, respectivament, i un negoci editorial ben rendible. Com han fet també tota una caterva de literats fantasiosos i doctrinaris de dreta i d'extrema dreta, de Pío Moa a César Vidal i Federico Jiménez Losantos.

Espanya contra Catalunya, el títol del simposi que ha alçat tanta polseguera i, sobretot, que ha generat tanta inquietud, incomprensió i hostilitat a l'interior de la península, no volia ser tant –almenys no era així com estava pensat i com l'entenguérem els

Antoni Furió és catedràtic d'Història Medieval a la Universitat de València.

qui hi participàrem— la relació d'un enfrontament entre dues entitats immanents i ahistòriques, ni tan sols l'afirmació d'una nació enfront d'una altra, com una invitació a pensar històricament la construcció d'ambdues realitats històriques i, molt en particular, a examinar com la construcció d'Espanya en els tres últims segles —com l'Espanya d'avui, que és hereva del nou ordre polític i constitucional instaurat al segle XVIII i de les seues seqüeles posteriors— s'ha fet en gran part contra Catalunya —i contra el País Valencià, que era el títol de la meua intervenció—, contra les Espanyes vençudes, que en deia Ernest Lluch. L'Espanya que s'imposà el 1707-1714 o la que consagra la Constitució de 1978 no són l'única Espanya possible, l'única manera d'organitzar la convivència al si de la península Ibèrica. Hi havia —i hi ha— d'altres maneres, des del multiestatalisme de l'edat mitjana al model confederal de la monarquia dels Àustria o l'experiència, encara inèdita, d'una república federal. O un nou multiestatalisme del segle XXI: al capdavant, on al final de l'edat mitjana hi havia cinc estats (Portugal, Castella, Navarra, Corona d'Aragó i Granada), avui n'hi ha dos. Com podria haver-ne tres o més.

El simposi, i més en general l'efemèride de la Guerra de Successió, haurien pogut —podrien encara, de fet— ser una oportunitat per a la reflexió i el debat. Per a pensar històricament el model d'Espanya que imposà la victòria borbònica, amb els decrets de Nova Planta que abolien l'antic ordre constitucional dels regnes vençuts, i que ha condicionat la ulterior evolució política i institucional fins avui. De les moltes Espanyes possibles, l'actual, en la seua versió més unitària —durant el franquisme— o en la descentralitzada de l'Estat de les autonomies, és hereva directa de la configurada al segle

XVIII, amb els canvis —menors, pel que fa a la concepció política, l'organització territorial, els materials identitaris i el relat històric i nacional— introduïts pels successius règims polítics. Ni la Transició, ni la Constitució ni els estatuts han modificat substancialment ni l'ordre polític i institucional heretat, ni la idea d'Espanya que el sustenta. Una idea que els qui la comparteixen —els qui la reprodueixen i la reforcen amb els seus escrits i els qui l'han adoptat passivament, «naturalment»— troben «natural» i òbvia; com les muntanyes, els rius i l'aire que es respira. Espanya, com el Mediterrani, els Pirineus o la serra Calderona, és una realitat donada, una evidència empírica i sensible —que podem veure, «tocar», perquè està aquí, perquè hi vivim, i perquè els nostres pares i els nostres avis també hi han viscut— i que la història —almenys la història que s'ensenya a les escoles i als manuals, i que segons Esperanza Aguirre encara no és suficient— perllonga cap enrere en el temps, li dóna profunditat, densitat temporal. Per això, qualsevol altra idea d'Espanya, i més encara la que la contempla només en termes geogràfics, com un espai en què són possibles diverses formes de construcció i organització política, diversos estats i no sols l'espanyol, és percebuda —i atacada, criminalitzada— immediatament com antinatural i perversa. I, això, aquesta visió, impregna tant la dreta com l'esquerra espanyoles, polítics i intel·lectuals, liberals i conservadors, progressistes i reaccionaris. Perquè no s'ha intentat mai analitzar críticament, pensar històricament, Espanya (i ara em referesc específicament a Espanya com a construcció política, a l'Espanya actual i dels tres últims segles; de fet, l'única «Espanya» políticament existent, perquè l'anterior era un concepte geogràfic i l'entitat política era una unió

dinàstica de regnes i corones dins l'anomenada monarquia hispànica dels Àustria). Perquè no s'ha intentat mai analitzar les arrels històriques, polítiques i ideològiques de l'Espanya d'avui, que hauria permès de constatar la continuïtat dels materials identitaris, dels ingredients nacionals, que configuren la noció d'Espanya, més enllà de la forma política que aquesta adopte. En tot cas, els historiadors més ben intencionats, com Juan Sisinio Pérez Garzón o Eduardo Manzano, s'han concentrat a estudiar –i denunciar– el nacionalisme espanyol i els seus excessos (*Historiografía y nacionalismo español, 1834-1868*, Madrid, 1985; *La gestión de la memoria: la historia de España al servicio del poder*, Barcelona, 2000; «España: nacionalismo de Estado, nacionalismo cultural y alternativas políticas», 2003; «España: de nacionalismo de Estado a esencia cultural», 2007), però deixant indemnes, sense ni tan sols adonar-se'n, els pressupòsits o prejudicis –ideològics, històrics, identitaris– amb què se sosté la idea d'Espanya, la «necessitat» històrica d'Espanya. El que és pervers i cal combatre és el nacionalisme espanyol, però no la nació espanyola en ella mateixa, que és o bé una realitat natural o un imperatiu històric; en tot cas, res de qüestionable o impugnable. D'ací la seua sincera perplexitat –i la de molts altres historiadors igualment ben intencionats– quan veuen que el que es qüestiona, el que es vol analitzar històricament, no és ja el nacionalisme espanyol sinó la nació espanyola, la idea mateixa d'Espanya, que per a ells és una dada donada, natural, òbvia.

En tot cas, la seua actitud empàtica, de voluntat de comprensió dels altres, dels catalans en aquest cas, tot i la impertinent condescendència amb què és expressada,

contrasta força amb la virulència d'altres historiadors que, si durant anys l'han dissimulat, no dubten avui a reivindicar un nacionalisme espanyol desacomplexat, enfront dels desafiaments que suposen els anomenats nacionalismes perifèrics. Per a Juan Pablo Fusi, Andrés de Blas Guerrero, Ricardo García Cárcel, José Álvarez Junco, Javier Varela, Fernando García de Cortázar, Santos Juliá i altres autors del volum *Historia de la nación y del nacionalismo español* (Barcelona, 2013; «una obra concebida desde el rigor académico y sin intereses políticos», segons els seus editors, Galaxia Gutenberg i la Fundación José Ortega y Gasset-Gregorio Marañón, presidida per José Varela Ortega), ja no es tracta només de defensar la nació espanyola enfront d'aquells desafiaments, sinó d'afirmar un nacionalisme espanyol rehabilitat, potentiat, rearmat.¹ El llibre pretendria, segons

1. El llibre va ser presentat a Madrid el 24 d'octubre de 2013, en un acte presidit per la presidenta del PP de Madrid i expresidenta de la Comunidad de Madrid, Esperanza Aguirre, i Juan José Laborda, conseller d'Estat i expresident socialista del Senat. Esperanza Aguirre, que sempre s'ha mostrat preocupada per l'ensenyament de la història («España es una gran nación con 3.000 años de historia. Eso lo tienen que saber los niños», 2010), contava en un article publicat ahir («La enseñanza de la historia», *ABC*, 24 de febrer de 2014) com havia encarregat, quan era ministra d'Educació i Cultura, l'elaboració dels plans d'estudi d'Història en la ESO i el Batxillerat a la Fundació Ortega y Gasset, «al frente de la cual estaban dos historiadoras de la categoría de Juan Pablo Fusi y de José Varela Ortega», i com l'«oposición radical de los nacionalistas», als quals s'uniren «comunistas y socialistas», va aconseguir que «aquel trabajo de los mejores humanistas españoles tuviera que ser retirado y no entrara nunca en vigor». En l'opinió de l'expresidenta madrilenya, «los nacionalistas se opusieron porque no estaban dispuestos a admitir que en las aulas de sus comunidades autónomas se explicara otra cosa que el canon nacionalista y sectario en el que, como se ha visto después, sustentan sus pretensiones nacionalistas o secesionistas». No se li passa pel cap que el llibre fabricat entre altres per Fusi i Varela, i apadrinat per ella i per Laborda, pugui explicar una altra cosa que el canó nacionalista i sectari

els editors de l'obra, «fundamentar una ciutadania que no existe con la solidez debida sin el conocimiento histórico». Fonamentar una ciutadania i fer-ho des del coneixement històric hauria estat una empresa intel·lectual i política lloable, a la manera del patriotisme constitucional propugnat i argumentat per Habermas i altres autors, sobretot en una Espanya postfranquista que, com l'Alemanya sorgida de la Segona Guerra Mundial, havia patit una experiència històrica traumàtica. Tanmateix, aquest nou patriotisme que es vol cívic o polític, ni és nou ni és només cívic o polític, sinó que continua albergant, reproduint acríticament, un alt component de material identitari, d'essencialisme nacional i nacionalista. A part que, al contrari que l'alemany, no ha fet cap autocrítica del passat recent –i en aquest sentit la Transició, amb la seua amnèsia o desmemòria forçoses, voluntàries, va ser una oportunitat perduda i així, avui, mentre que a Alemanya o Itàlia no hi ha cap carrer ni cap monument dedicat a Hitler o Mussolini, ni ningú no s'atreveria a reivindicar-ne el bon nom, a Espanya no sols Franco continua present en la toponímia i l'estatuària urbanes, sinó que es rebaixa el caràcter feixista i criminal del seu règim, presentant-lo com a «autoritari», o es lloen les seues virtuts, sobretot en matèria social–, i a part també que se l'ha utilitzat com a arma de xoc enfront del sobiranisme, primer a Euskadi i ara a Catalunya, el pretès patriotisme cívic o cultural és, si més no, tan identitari i essencialista com els nacionalismes antagònics que combat i vol desacreditar. En això, el llibre no

sols no deixa lloc a cap mena de dubte sinó que s'expressa amb claredat meridiana: la negació de la nació espanyola o, sobretot, la reducció al mínim de la seua densitat històrica haurien portat, en el llenguatge polític, a substituir freqüentment el terme *Espanya* pel d'*Estat espanyol*, com si «casi todas las opciones ideológicas hubiesen asumido la vieja tesis periférica de que España no es una nación sino un Estado», quan «España, tal es la respuesta que este libro ofrece, es una nación vieja y continua, cuyas raíces se encuentran en la Edad Media, sin olvidar lo que supusieron como precedentes la creación por Roma de un ámbito cultural y por los visigodos de un espacio político peninsulares». De nou l'Espanya de sempre, l'Espanya eterna, la del guió desenvolupat per l'arquebisbe de Toledo, Rodrigo Jiménez de Rada, al segle XIII, que feia remuntar Espanya a Túbal, el nét de Noè, i que ara, per cautela i per al ridícul, es fa retrocedir només fins a l'època romana. I una Espanya, una nació espanyola, que ni és merament subjectiva ni els editors vacil·len a l'hora de proclamar-ne el caràcter immemorial i la continuïtat temporal, mil·lenària: «Creemos, en fin, que la nación no es meramente una “construcción”, una “invención”, una “comunidad imaginada”... Las naciones son, así, si es que nos referimos a “naciones viejas y continuas”, comunidades inmemoriales y evolutivas “que hunden sus raíces en una larga historia de vínculos y lealtades compartidas”». Això és, en definitiva, Espanya: una «nación vieja y continua», una «comunidad inmemorial y evolutiva», que enfonsa les seues arrels en la nit dels temps.

En aquest sentit, el títol del simposi, bé que provocatiu –però això no és cap tara ni condiciona o prejutja el contingut de les intervencions–, em sembla doblement

en el qual sustenten les seues pretensions nacionalistes i unitaristes. És el que té el nacionalisme «banal», que no es percep, que es troba «natural», sobretot si és el propi.

justificat perquè no sols Espanya –l'Espanya actual, nascuda dels decrets de Nova Planta al segle XVIII i sense grans canvis en la seua «complexió» constitucional, malgrat els canvis de règim polític; i no les altres Espanyes possibles– s'ha construït «contra» Catalunya, contra les Espanyes no castellanes, sinó que també la idea nacional que la sustenta –l'Espanya «nación vieja y continua», de matriu centralista i castellana– s'ha desenvolupat i es continua desenvolupant –realimentant, reforçant– contra Catalunya i les altres Espanyes.

El simposi, o almenys les comunicacions que s'hi havien de presentar, haurien pogut ser una oportunitat i uns arguments per al debat. Un debat que mai no ha tingut lloc, ni durant la Transició ni després, minimitzat o escamotejat per una concepció d'Espanya i de la història d'Espanya dominant als àmbits acadèmics, intel·lectuals i polítics, que no sols se sabia l'única veritable i rigorosa, canònica, sinó que presentava qualsevol altra visió dissident o antagonica com a sediciosa, sospitosa en la seua intencionalitat política, i falsa o tramposa en el terreny acadèmic, mancada com estaria de tot rigor, fonament i racionalitat. El diàleg resultava, i ha resultat, impossible.

I no necessàriament per part dels organitzadors del congrés, que estaven en el seu dret d'invitar a qui volguessen, de la mateixa manera que els editors del llibre *Historia de la nación y del nacionalismo español* han invitat a participar-hi als qui han volgut, o que la Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales ha seleccionat al seu gust els col·laboradors en els actes que ha organitzat (i dic això perquè alguns dels crítics del simposi, d'Álvarez Junco a García Cárcel, s'han queixat sobretot de no haver-hi estat invitats, com si això anàs *de soi* o no hi

hagués ponents més adequats i necessaris). Es podria haver esperat a veure –o millor a escoltar o llegir– què es el que es deia en el simposi, i després, si era el cas, rebatre-ho, contradir-ho. Joan Fuster transformà la vella dita «Pus parla català, Déu li'n do glòria» en la molt més prudent i assenyada «Pus parla català, vejам què diu». Això podrien haver fet els crítics del simposi: veure què s'hi deia. Però han preferit els uns –els historiadors i els intel·lectuals– i els altres –els polítics i els tertulians– aplicar una mena d'inquisició preventiva, desacreditant els col·legues que hi participaven o demanant directament la suspensió del congrés i el processament dels intervinents. Per incitació a l'odi.

Que el diàleg no era possible, que els ponts fa temps que començaren a ser dinamitats, es podia intuir ja el 2005 quan, a la convocatòria de personalitats espanyoles a l'Ateneu de Madrid que va fer la Generalitat del tripartit per a explicar l'Estatut, només va acudir Santiago Carrillo i algun altre més. O quan, finalment, la «castració química» (paraules d'Alfonso Guerra) a què el va sotmetre el Tribunal Constitucional, després d'una campanya de recollida de firmes en contra per tot Espanya impulsada pel PP, no va merèixer per part de la majoria dels intel·lectuals espanyols més que la complaença, la derisió o, en el millor dels casos, la més completa indiferència. Ni una veu en contra, ni un posicionament crític, cap article «Dinamitando puentes», aleshores.

La reacció al simposi s'emmarca en aquest context d'incomprensió –o més aviat de manca de voluntat de comprensió–, d'animadversió i d'hostilitat, i ha situat les relacions entre els intel·lectuals espanyols i catalans en el seu punt més baix des de fa dècades. En l'escalada de desqualificacions

i condemnes de la reunió científica, tan deplorables han estat les declaracions dels historiadors com l'actuació dels mitjans de comunicació que les han instigades i orquestrades, en particular el diari *El País*, que ha creuat totes les línies vermelles de la deontologia periodística. Dos anys abans del simposi, i a penes dos mesos després de la primera gran celebració massiva de l'11 de Setembre a favor de la independència, el diari de Juan Luis Cebrián redactà un text contra el «creciente secesionismo» a Catalunya, que negava que aquesta sofrís cap «expolio por parte de España» i alertava contra la idea de convertir aquesta última «en el chivo expiatorio sobre quien cargar todos los malestares»; després el va fer firmar a diversos intel·lectuals més o menys relacionats amb el periòdic —alguns s'hi negaren, i per això ho sé— i finalment el presentà com a notícia el 3 de novembre de 2012, sota el títol «Intelectuales y profesionales salen al paso de la oleada soberanista de Mas».² El mateix diari creava la notícia i després la donava. Dos dies després, *El Mundo* treia el seu propi manifest —«Con Cataluña, con España»—, signat per la seua pròpia nòmina d'intel·lectuals i professionals, més escorats a la dreta, però molts d'ells perfectament intercanviables amb els d'*El País* i, de fet, alguns, col·laboradors d'aquest últim, com Antonio Elorza, Félix de Azúa, Fernando Savater o Mario Vargas Llosa.

És el que ha tornat a passar dos anys després. *El País* ha obert la veda i de seguida tots els altres mitjans, amb les seues pròpies

penyes d'historiadors, intel·lectuals i *hooligans* s'han sumat a la cacera o s'han apuntat al bombardeig, a veure qui tirava més fort o la deia més grossa. El mateix dia que es feia pública la convocatòria del simposi, el 6 de juny de 2013, *El País* feia dir a un John Elliott que només en coneixia el títol per la mateixa periodista que l'entrevistava per telèfon, que «es muy poco histórico y no tiene rigor ninguno. Es un disparate», mentre que en el mateix reportatge Álvarez Junco, que vinculava el fet de no haver-hi estat invitat a no ser molt nacionalista —«A mí no me han invitado. No soy muy nacionalista. Más bien soy antinacionalista español», cosa que no li ha impedit participar en el llibre vindicatiu de la nació i el nacionalisme espanyol i en la guerra historiogràfica preventiva contra el simposi—, afirmava sense cap rubor que «Lo que hubo entonces eran guerras internacionales y de dinastías entre los Borbones y los Habsburgos, que tenían el apoyo de Inglaterra. Y eso no tiene nada que ver con los catalanes». Tan poc tenia a veure que Barcelona va ser bombardejada, com uns anys abans Xàtiva va ser cremada, i Catalunya i el País Valencià van perdre les seues lleis i institucions, substituïdes per les de Castella. L'afirmació que la Guerra de Successió va ser només un conflicte dinàstic, sostingut per exèrcits estrangers i que «no tiene nada que ver con los catalanes», que es faria moneda corrent en els dies, setmanes i mesos posteriors, només es pot interpretar com un insult a la raó o, pitjor encara, com un exercici innoble de cinisme o de mala fe. Com és també el cas de l'article de l'historiador, per altra part estimable i amic, Julián Casanova, «Usos y abusos de la historia», en l'especial que dedicà *El País* la vespra de la inauguració del simposi, que conclouia sentenciant: «Por

2. El subtítol afirmava: «Cientos de personalidades respaldan un manifiesto por el federalismo y el consenso». I el text començava: «Escritores, abogados, políticos, cineastas o economistas han suscrito un manifiesto a favor del federalismo frente a la ola secesionista alimentada desde CiU y el Gobierno catalán que preside Artur Mas».

eso sólo generan polémicas y fuertes disputas políticas y mediáticas los congresos de historiadores donde está en juego un relato en el que el pasado se hace presente, aunque solo en las partes que cumplen la función deseada. El resto de los congresos, como sabemos muy bien los historiadores, pasan, afortunadamente, visto lo visto, desapercibidos». Com si la notorietat que havia guanyat el simposi no s'hagués degut, en gran mesura, a l'atenció mediàtica, en negatiu i amb intenció desqualificadora, que li havia prestat des del primer moment el diari en què ell mateix publicava el seu article, ben possiblement sol·licitat, com a autor de la casa, per a l'ocasió.

No val la pena resseguir una a una totes les intervencions que s'han prodigat sobre/ contra el simposi, en pràcticament tots els mitjans i sempre amb el mateix caràcter d'inquisició preventiva, de descrèdit del congrés i dels seus participants, sobre la base només del títol i de les presumptes intencions dels organitzadors, de falsificació de la història i de sembra de l'odi contra Espanya i allò espanyol. Prova del caràcter artificios de tot plegat és que l'atenció mediàtica cessà sobtadament a migdia del primer dia del congrés, quan es van fer públiques la data i la pregunta del referèndum. Els periodistes i els tertulians ja tenien una altra presa, un altre os per a rosegar, i de la tromba de reporters, fotògrafs i càmeres que havien encerclat Josep Fontana quan es disposava a donar la seua conferència inaugural, ja no en quedava ni rastre l'endemà, quan intervinguérem els últims. El simposi havia deixat de ser notícia. Perquè n'hi havia d'altres que l'havien substituït en els titulars i també perquè s'estava celebrant, perquè finalment estaven parlant els historiadors, s'estaven dient coses. Discussibles, impug-

nables, sens dubte, però amb fonament i rigor. Però això no importava, perquè el que realment havia importat era exercir una inquisició preventiva, impedir que els historiadors poguessen parlar o desqualificar de bell antuvi el que poguessen dir, per la via expeditiva de desacreditar el congrés i els congressistes, negant-los fins i tot la condició d'historiadors.

En el moment que el lector llegirà aquest número de *L'Espill* hauran passat ja tres mesos del simposi. Les actes estan a punt de ser publicades, tot i que el contingut de les intervencions va estar a l'abast de tothom als pocs dies, fins i tot a les poques hores de la celebració, gràcies a la previsió i l'habilitat dels organitzadors, que les transmeteren en directe per Internet i després les penjaren en la web de l'Institut d'Estudis Catalans. Ningú no n'ha parlat després, però. Ara que podien analitzar i entrar a fons en el que realment s'hi va dir i no limitar-se a conjecturar sobre el que s'hi diria. Però això ja no interessa. No és el debat historiogràfic, intel·lectual o polític el que interessa. El que realment importava era desautoritzar i fins i tot criminalitzar l'altre, en aquest cas els historiadors catalans participants en el congrés. Desproveir-los de tota raó, de tota capacitat explicativa, negar-los com a historiadors, sotmesos com estan a interessos espuris. En aquest episodi, molts historiadors espanyols, com molts intel·lectuals i polítics en general, s'han cobert de glòria amb els seus insults i les seues desqualificacions, algunes de les quals són dignes de figurar en la història universal de la infàmia.

Tot i així, és cert que no podem continuar dinamitant ponts, no podem deixar que continue eixamplant-se l'abisme que ara mateix separa les historiografies espanyola i catalana. No perquè políticament

o nacionalment la unió siga preferible a la secessió, que això hauria de poder ser discutible –i decidible– en un altre terreny, el de la política, sinó per un imperatiu historiogràfic. Tant si en el futur som membres d'un mateix estat com si no, continuarem sent veïns i, en el cas dels historiadors, col·legues, amb un passat en comú a estudiar i a explicar. Només per això, per la pura raó historiogràfica i per la pura raó a seques, i també per una convivència pacífica i respectuosa, democràtica, cal fer un esforç, tots, per «desmobilitzar» la història. □

Col·lecció Assaig

24. *Els mercats assassins.*
Estudis culturals, mitjans de comunicació i conformisme
GREG PHILO I DAVID MILLER
25. *De l'èxit a la crisi.*
Pamflet sobre política valenciana
MANUEL ALCARAZ
26. *Ecologia viscuda*
JAUME TERRADAS
27. *L'ofici de raonar. Societat, economia, política, valencianisme.*
Articles de premsa, 1997-2010
VICENT SOLER
28. *Assumptes pendents.*
Set qüestions filosòfiques d'avui
ANTONI DEFEZ
29. *Un somni europeu.*
Història intel·lectual de la Literatura Comparada
ANTONI MARTÍ MONTERDE
30. *Del nord i del sud. Diari d'un professor d'economia*
JOSEP M. JORDAN
31. *Valencianisme, l'aportació positiva.*
Cultura i política al País Valencià (1962-2012)
FRANCESC VIADEL
32. *Incitacions*
ENRIC SÒRIA
33. *A manera de tascó.*
Notes sobre literatura
VICENT ALONSO
34. *La invenció de l'espai.*
Ciutat i viatge
ENRIC BOU
35. *Mentre parlem*
ENRIC SÒRIA
36. *Vista parcial*
TOBIES GRIMALTOS